

Középkori érmék Balatonszárszó–Kis-erdei-dűlőről

GÁLVÖLGYI ORSOLYA

Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészettudományi Intézet,
H-1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B; e-mail: orsolya.galvolgyi@gmail.com

GÁLVÖLGYI, O.: *Medieval coins from Balatonszárszó–Kis-erdei-dűlő*.

Abstract: Balatonszárszó–Kis-erdei-dűlő was excavated along the track of the M7 motorway, in Somogy county and archaeologist found a fortified churchsite of the former medieval Szárszó village with a linear apse church, 1346 graves and a group of light-structured buildings and cellar pits. There were more finds, for example that 105 pieces of hungarian and other central-european coins, which were dated between 13. century and 16. century. Hungarian archaeology usually do not treat these objects, but I try to interpret them and define the money circulation of the excavation site in the context of hungarian coinhoards and coin finds from other excavations.

Keywords: M7 motorway; Balatonszárszó; coins; numismatics

Bevezetés

Balatonszárszó–Kis-erdei-dűlő lelőhely Balatonszárszó délkeleti határában, az Alma-hegy lábánál egy, a Balaton felé lejtő, széles platón található. 2000 szeptemberében Belényesy Károly vezetésével kezdődtek ásatások a leendő M7-es autópálya tervezett csomópontjában,¹ ennek során itt sikerült feltárni a mai Szárszó középkori elődjéhez tartozó erődtített templomkörzetet, ahol a templom mellett sírokat, valamint szabályos rendszerben, sűrűn egymás mellé épített, könnyűszerkezetű épületekből és tárolóvermek tömegéből álló településrészletet találtak.²

A középkori falu első biztos említése a fehérvári káptalan birtokai között szerepelt 1229-ben („[...] *In villa Zarozou* [...]”).³ Szárszó templomának történetét is vissza lehet vezetni egészen a 13. századig, 1233-ban már bizonyosan állnia kellett az épületnek, amit Bertalan veszprémi püspök építtetett („[...] *super capelle de villa Sarasou* [...]”).⁴ Ezt követően a falura vonatkozó adatok egészen a 16. századig folytatódtak, amikor nagy valószínűséggel a tizenöt éves háború vetett véget a működésének.⁵ A viszonylag nagyszámú írott forrás ellenére is egyetlen hivatkozás sem ismert az erődtített templomkörzet létrehozásáról, működtetéséről, pusztulásáról vagy megszűnéséről.⁶ Belényesy Károly a szárszói középkori falu esetében felvetette, hogy ez a struktúra egy védett terület volt a javait tároló és veszély esetén felhalmozó lakosság számára.⁷

Számos fontos lelet került elő a lelőhelyről, amelyek a 13–16. századra voltak datálhatóak.⁸ Ezek közé tartozott az a 105 darab pénz, amit lehetőségem nyílt feldolgozni alapszakos szakdolgozatomban.⁹ Magyarországon sajnos kevés hagyománya van az ásatási éremanyagok feldolgozásának és közlésének, különösen a középkor és a kora újkor tekintetében. Az utóbbi évtizedekben változásoknak lehettünk szemtanúi, a műszeres lelőhelyfelderítési módszereknek köszönhetően a megtalált szórvány leletek és a feltárásokból származó éremanyagok száma ugrásszerűen megnöttek.¹⁰ Tanulmányomban a balatonszárszói ásatásból származó éremanyagot kívánom bemutatni, illetve a lelőhely pénzforgalmát értékelni, több esetben a hazai régészeti feltárásokból származó éremanyagok feldolgozására vagy éremleletekre hivatkozva.

Anyag és módszer

Balatonszárszó esetében elsődleges szempont volt az érmék minél pontosabb meghatározása az ismert típusok szerint, amiben az éremkorpuszok jelentettek segítséget. Az innen származó 105 ezüst aprópénzt három kronológiai csoportba lehetett sorolni. Ezek közül a legkorábbiak a 13–14. századi érmék csoportja, amelybe 17 érmét soroltam. (1. ábra) Ezt követi a 15. század éremanyaga, ami a legnagyobbak bizonyult a maga 71 darabjával, (2. ábra) amihez képest elenyészően kevés a nyolc darab 16. századi pénz, ami a lelőhely rövid, kora újkori történetéről tudósított. (3. ábra) Mivel kilenc darab pénzt nem tudtam közelebb-ről meghatározni állapotuk miatt, külön kategóriaként kezeltem őket.

Alapvetően a meghatározott pénzek között az éremkorpuszokból ismert típusok fordultak elő, ez alól két pénzérme képezett kivételt. Az egyik Zsigmond uralkodására helyezhető CNH II. 125A parvus hátlapján szereplő verdejegy analógia nélküli, ahogy V. Lászlónak nevében vert CNH II. 198 típusú denárja

8 Belényesy–Zatykó 2007, 58.

9 Köszönettel tartozom Belényesy Károlynak, aki felajánlotta számomra az ásatási leletanyagot feldolgozásra, illetve szabadon lehetett hozzá fordulni segítségért és hasznos tanácsaival hozzájárult a jobb munka elkészültéhez. Emellett köszönöm témavezetőmnek, Tóth Csabának, aki a Magyar Nemzeti Múzeum főmúzeológusaként és a középkori és újkor érmék kutatójaként segített az érmék meghatározásában, ellátott szakirodalommal és a dolgozatom készültét felügyelte. Továbbá köszönöm tanáromnak, Mordovin Maximnak, akinek hála remek képek születtek, emellett a készülő fejezeteimhez is pótolhatatlan segítséget jelentett.

10 V. Székely 2014, 245.

1 Honti–Belényesy 2002, 9.

2 Belényesy–[Et al.] 2007, 83

3 Wenczel 1897, 472

4 Erdélyi 1902, 722.

5 Belényesy 2001, 421.

6 Hivatkozta: Belényesy 2001, 432.

7 Belényesy 2001, 432.

1. ábra. Példák a 13-14. századi pénzekre

2. ábra. Példák a 15. századi pénzekre

3. ábra. Példák a 16. századi pénzekre

esetében, aminek az előlapján megjelenő verdejegyek szintén párhuzam nélkülinek bizonyultak (4. ábra).

4. ábra. Analógia nélküli típusok a lelőhelyről

Eredmények

A szárszói pénzek legkorábbi periódusa a két II. András (1205–1235) korára keltezhető CNH I. 227. és CNH I. 300. típusú ezüstobulusok, amelyek éremképe a friesachi denárok éremképével rokonítható magyar veretek voltak. A változó minőségű magyar pénzek hasonló éremképüknek köszönhetően könnyebben maradhattak a magyar pénzforgalomban a népszerűbb külföldi veretek mellett.¹¹ A Somogy megyei Mernye közelében megtalált kincsleletben fordultak elő azonos típusú II. András-kori pénzek ezüst csat, ezüst karkötő és két darab gyűrűvel egyetemben.¹² Különösen értékesnek mondhatók ezek a példányok, mivel a lelőhely középpontjában álló egyenes szentélyzáródású falusi templom sírgödörök által kevésbé rongált szentélyének feltételezhető első kultúrrétegéből származtak, lényegében igazolva a templom feltételezett 13. századi első felében való felépülését.

A 13–14. századi időszak élénk pénzforgalmának bizonyítékai voltak a bécsi pfennigek, amik nagyarányban áramlottak be hazánk nyugati felére a 13. század második felétől.¹³ Hét darab szárszói bécsi denárt II. Ottokár herceg (1251–1278), III. Szép Frigyes, német király (1313–1330), valamint II. Albert herceg (1330–1358) uralkodása alatt verték bécsi és bécsújhelyi verdékben, illetve két példány 13. század második felétől, 14. század első feléig datálható magyarországi bécsi pfennigek utánvereteinek bizonyul-

tak. Somogy megyében ritkábbak a nagyobb mennyiségű bécsi denárleletek, a kevés kivétel közé tartozik Somogyacsa–Gerézdpusztán meglett éremlelet, illetve valószínűleg a béndeki lelet is, amik a 14. században záródnak.¹⁴ A bécsi denárokkal közös forgalomról tanúskodik a Beierlein 52 típusú bajor pénz, amely inkább a 15. századi éremleletekben gyakori a Kárpát-medence nyugati felében.¹⁵

A 14. század második felének pénzforgalmát az Anjou-ház uralkodóinak pénzei határozták meg. I. Lajos (1342–1382) az éremképük alapján szerezcsenfejes denároknak (CNH II. 89A) nevezett pénzei közül négy darab került elő a lelőhelyről. Ezek a testesebb és kissé csökkentett finomságú tartós pénzdarabok Lajos pénzreformjához köthetően születtek, amihez a Szerecszen család tagjai jelentősen hozzájárultak.¹⁶ Hagyományosan, a CNH II. 89A típusú ezüstdenárokat 1373-tól Lajos haláláig keltezik, viszont Tóth Csaba doktori disszertációjában numizmatikai szempontok alapján felvetette annak a lehetőségét, hogy valamivel korábban, akár 1360-as évektől is megkezdheték verésüket, még a szentlászlós denárok verését megelőzően.¹⁷ Annyi bizonyos, hogy közkedvelté váltak, gyakori leletanyagnak számítanak. A visegrádi királyi palota ásatásából például hét darab került elő a CNH II. 89A típusból,¹⁸ míg a budai Várpalota feltárása során 13 darab denárját találták meg I. Lajosnak, amik közül a CNH II. 89A fajta is jelen volt.¹⁹ Máriának (1382–1395) CNH II. 114. típusú monogramos denár felülapján az M betű alatt lévő verdejegy (Pohl 112–7) feloldása nem ismert, ráadásul nem is a gyakori jegyek közé tartozik.²⁰ Ásatási környezetből ismertek az analógiái, szórványosan előkerült négy ilyen típusú érme a budai Várpalotából.²¹ Solt–Tételhegyen viszont jóval gyakoribb volt, mint édesapja veretei, hiszen csak a CNH II. 114 fajtájú denárból hat darabot találtak a feltárók²² (1. táblázat).

Balatonszárszón egyértelműen felélénkült a pénzforgalom a 15. század folyamán, ami a feltűnően sok pénzben, illetve több külföldi veretben lehet mérni. A templom és környezetének életében is egyértelmű változások indultak meg. A 15. századtól valószínűsíthetően megjelentek a temetkezések a templombelsőben, három rétegben tártak fel sírokat, amelyek leletanyagának többsége a 15. század első felére volt keltezhető és a kevert sírföldből 13 darab 15. századi érme származott, továbbá két temetkezés betöltéséből Mátyás-kori denárok és egy bizonytalan keltezésű pénz került elő. A templom szentélyétől 20 méterre sikerült feltárni a korai temetőt határoló árkot, ami dél felé kiszélesedve fogta körbe a sírkertet. Déli részének mélyítése során

14 Varga 2013, 245.

15 Huszár 1972, 150.

16 Pohl 1981–1982, 74.

17 Tóth 2002, 93.

18 Tóth 1994, 213.

19 Huszár 1952, 48.

20 Tóth 2002, 110.

21 Huszár 1956, 199.

22 V. Székely 2014, 247.

11 V. Székely 2000–2001, 125–126.

12 Huszár 1939–1940, 67.

13 Gyöngyössi 2012, 32.

1. táblázat. 13-14. századi pénzek katalógusa

Kibocsátó ország és uralkodó	Típus	Verési idő és hely	Darabszám	Megjegyzés
Magyarország				
II. András (1205–1235)				
	Obolus CNH I. 227; H 267	É.n. (1205-1235) Vj.n.	1 db	
	Obolus CNH I. 300; H 270	É.n. (1205-1235) Vj.n.	1 db	
IV. László (1272-1290)				
	Denár CNA XIX	É.n. (13.sz. vége-14.sz. eleje) Vj.n.	1 db	Magyarországi bécsi denár
I. Károly (1301-1342)				
	Denár CNA STW 17	É.n. (1314-1342) Vj.n.	1 db	Magyarországi bécsi denár
I. Lajos (1342-1382)				
	Denár CNH II. 89A; H 547	É.n. (1360-as évek) Vj.n. (Pécs)	4 db	
Mária (1382-1395)				
	Denár CNH II. 114; H 566	É.n. (1383-1395) Pohl 112-7.	1 db	
Ausztria				
II. Ottókar (1251-1278)				
	Denár CNA B 167	É.n. (1251-1278) Vj.n. (Bécs)	2 db	
	Denár CNA B 175	É.n. (1251-1278) Vj.n. (Bécs)	1 db	
III. (Szép) Frigyes (1314-1330)				
	Denár CNA B 218	É.n. (1314-1330) Vj.n. (Bécs)	1 db	
II. Albert (1330-1358)				
	Denár CNA B 256	É.n. (1330-1358) Vj.n. (Bécsújhely)	2 db	
	Denár CNA B 258	É.n. (1330-1358) Vj.n.	1 db	
Bajorország				
III. István (1347-1375)				
	Denár Beierlein 54	É.n. (1347-1375) Vj.n.	1 db	

középkori kerámia mellett Zsigmond-kori quaringot találtak. A 14. század során kialakuló védelmi rendszer kialakításával párhuzamosan a temető árkát fokozatosan visszatöltötték, ami nagy valószínűség szerint a 15. század első felére fejeződhetett be, felszínén pedig összefüggő épületek csoportjait alakították ki. Balatonszárszón a 13–14. század folyamán működő tárolóvermek megelőlegezték azt a folyamatot, aminek részét képezte a cinteremárok betöltődése, de végső eredménye a temetőárok 15 méterre húzódó árok kialakítása volt 14. század folyamán, ami mögött az ásatók a templomkörzet védelmi funkcióinak kialakítását vélték felfedezni. A nagyobb árok keltezése problémás volt a régészek számára, hiszen kevés leletanyag származott belőlük. Betöltéséből került elő az előbbi 1392 és 1402 közé keltezhető aquileiai érme, ami alapján a 14. század legvégén vagy a 15. század legelején kez-

dődhetett meg az objektum visszatöltődése.

A legtöbb pénz Luxemburgi Zsigmondhoz (1387–1437) köthető, ami egy általánosan megállapítható jelenség, hiszen hazánkban Zsigmond érméi a többi magyar királyéhoz képest jóval nagyobb számban fordulnak elő a leletekben és a lelőhelyeken egyaránt.²³ Budai ásatások esetében is bőséges mennyiségben jelentek meg Zsigmond pénzei,²⁴ ahogy Tételhegy numizmatikai anyagában is ennek az időszaknak a legmagasabb a példányszáma.²⁵ Uralkodásának nagy részét lefedték a talált érmék, de feltűnő, hogy hiányoztak Zsigmond regnálásának utolsó éveiben, 1427 és 1430 között vert *ducat* elnevezésű aprópénzei. A szárszói

23 V. Székely 2014, 247.

24 Huszár 1952, 198.

25 V. Székely 2014, 247.

anyagban a *parvusok* száma volt különösen kiemelkedő, 34 darab CNH II. 125A típusú parvust és egy darab CNH II. 126 fajtájú parvust találtak Balatonszárszón. Ezen kívül Zsigmond ezüst denárjainak több típusa is előkerült Kis-erdei-dűlőről. A legkorábbi és egyben a legjobb minőségű a CNH II. 120, amit 1387 és 1389 között vertek a budai főverdében. Öt darab CNH II. 121 fajtájú denárt találtak, amiket 1390-től egészen az 1427. évi pénzreformig vertek és lényegében az előző denárok folytatásának tekinthetők. 1427 után vert CNH II. 124A típusú pénzből Balatonszárszón három darabot találtak. 1430-tól vert rossz minőségű pénzemből a *quartingból* (CNH II. 129.) pedig további hét darabot sikerült összegyűjteni.

Zsigmond után, egészen Mátyás uralkodása alatt történt általános pénzreformig, a magyar pénzforgalom legsúlyosabb időszakát élte meg. Bár Habsburg Albertnek – aki még kísérletet tett a pénzviszonyok rendezésére – nem került elő pénze, az őt követő uralkodók sora által veretett rossz minőségű érmeiket megtalálták, amik mind párhuzamos pénzverés időszakának bizonyítékai a megosztott Királyságban. Az országban mind a ténylegesen uralkodó I. Ulászló, mind a kormányzóként igazgató Hunyadi János, mind a kiskorú trónkövetelő, V. László nevében vertek pénzeket.²⁶ I. Ulászló (1440–1444) gyakoribb CNH II. 145A típusából találtak kettőt, míg a CNH II. 143 típusú denár csak töredékében ismert csak a szárszói lelőhelyről. Hunyadi Jánosnak (1446–1453) két gyenge kivitelű, 1446-ban vert budai denárjára akadtak rá Szárszón (CNH II. 156.), amiket egyértelműen a *Moneta Maior* (CNH II. 124A) mintájára készítettek el, hiszen éremképében csupán felirataiban tért el. A csecsemő V. László nevében (1440–1453) 1440 és 1441 között veretett denárjának darabja került elő Szárszóról, amely különleges lelet a rajta látható verdejegye miatt (CNH II 198). Ennek forgalmi területe inkább a Felvidékre korlátozódott, a tényleges uralkodó I. Ulászló, majd Hunyadi János kormányzó pénzeivel szemben.²⁷

Az élénk gazdasági élet jeleként foghatók fel a Balatonszárszón elkerült további dél-német és osztrák pénzek. Bár a bekerülő osztrák és bajor pénzek minőségileg jóval rosszabbak voltak ebben az időszakban, a külföldiekkel folytatott kereskedelem során elsődleges közvetítő eszközök szerepét töltötték be.²⁸ A 15. század folyamán megszokasodtak a magyarországi leletekben a bajor pénzek, bár inkább a nyugati határvidék vármegyéiben voltak jellemzők.²⁹ Balatonszárszó–Kis-erdei-dűlőről hat darab 15. századi dél-német, illetve osztrák pénz került elő. A legidősebb III. Ruprecht (1398–1410) pfalzi gróf Weyl 2413 típusú denárja, emellett II. János (1429–1441) salzburgi érseknek három *földenárosát* (*håilbling*) találtak meg Balatonszárszón (CNA. I. A55). A bajor veretek az ekkor is meghatározó bécsi denárokkal együtt áramlottak Magyarországra, aminek egyik példája V. Frigyes (1439–1493) rossz megtartá-

sú 1439 és 1440 közötti CNA. I. Fa7 verete.³⁰ Továbbá, Alsó-Bajorország-Landschut hercegének, IX. Lajos (1450–1479) uralkodására keltezhető ezüst denár is a vizsgálatom tárgya volt (Kellner 21.).

Aquileiai denárok is előfordultak Balatonszárszón. II. Antal pátriárka (1402–1411) viszonylag gyakori CNI IV. III./26 típusú denárja került elő az egyik déli épület feltárása során, amelyhez hasonlókkal lehetett találkozni a Budai Várpalota ásatásain, konkrétan nyolc darabbal.³¹ A CNI VI. III./23. típusú pénz, amit I. Antal (1395–1402) regnálására lehet keltezni viszonylag ritkának tekinthető, míg II. Antal és II. Lajos pátriárkának viszonylag rossz minőségű denárjai aránylag gyakrabban előfordulnak a magyar éremleletekben,³² addig I. Antal pátriárka pénze az 1528-as záródású, 4304 darabból álló Pest megyei Hévízgyörkön talált éremleletben volt.³³ A térségbe az 1470-es években felélénkülő szarvasmarha kereskedelem során juthattak ezek a pénzek, mert az egyik legfontosabb középkori kereskedelmi útvonal Aquileianál haladt el.³⁴

I. Mátyásnak (1458–1490) három jó minőségű denárja került elő: CNH II. 239A és CNH II. 232 körmőcbányai denárjai, illetve egy 1470 körül vert CNH II. 235A nagybányai pénze bukkant fel Balatonszárszón, amiket már csak az uralkodásának második felére lehet keltezni. Ezeknek a pénzeknek a legalapvetőbb közös vonása a hátlapjukra vert Madonna ábrázolása, ami ezt követően a 20. századig magyar pénzek meghatározó eleme volt.³⁵ Az egyik legközelebbi példa a szárszói madonnás denárookra a Somogyból származó karádi éremlelet, aminek nagy részét Mátyás pénzei tették ki, mindhárom szárszói típus előfordult, azonos verdejegyekkel.³⁶ Természetesen ásatási közegből is nagymennyiségben ismertek Mátyás pénzei, mint például Budáról³⁷ és Visegrádról,³⁸ amik mind bizonyítják pénzpolitikájának sikerességét.

A három darab R. 1167 típusú, Újlaki Miklós (1470–1477) boszniai uralkodása alatt vert pénz (5. ábra) meglehetősen ritkának számít a Kárpát-medencében, bár a R. 1167 fajta jóval gyakoribb a R. 1158 típusú denárnál, ami Magyarországon csupán az 1548. évi záródású nagykatái éremleletből ismerünk a Kárpát-medencén belül.³⁹ A sűrűn előforduló denár egy darabját ismerjük az ausztriai Herzogenburgnál megtalált 916 darabos éremleletből.⁴⁰ Karádról származik egy magyar mintára vert denárja Újlakinak,⁴¹ illetve a Tolna megyei Várdombnál felfedezett 3932 darabos éremleletben is volt egy Újlaki Miklóshoz kapcsolható érem.⁴² Gyöngyössy

26 V. Székely 1993-1994, 48.

27 Pohl 1971-1972, 51.

28 Gyöngyössy 2012, 84.

29 Huszár 1972, 147.

30 Huszár 1972, 150.

31 Huszár 1956, 216.

32 Gyöngyössy 2004a, 137.

33 Gedai 1982, 151–152.

34 Gyöngyössy 2008, 194.

35 Gyöngyössy 2012, 57.

36 Huszár 1942, 66–67.

37 Huszár 1956, 200.

38 Huszár 1966, 14.

39 B. Szatmári 1965-1966, 95.

40 Koch 1946-1950, 197.

41 Huszár 1942, 66–67.

42 Gaál 1989-1990, 148.

5. ábra. Újlaki Miklós bosnyák király pénzei

Márton állított fel hipotézist azzal kapcsolatban, hogy milyen okok vezérelhették Újlakit az önálló pénzverés megindításában. Miklós királynak fennhatósága alá tartozó várakban zsoldot kellett fizetnie, ami jobban megérte, ha nevével veretett pénzt.⁴³ Újlaki Miklós olyan mintákat próbált választani pénzei számára, amelyeket nem csupán a magyar katonák, de a familiárisaiból álló magyar adminisztráció, illetve alattvalói is elfogadtak.⁴⁴ A szárszói relatív nagyszámú Újlaki pénznek az okát ezenfelül a család Somogy megyei szerepében lehet keresni. Újlaki Miklós 1444-ben a Somogy megyei főispán hivatalát töltötte be, illetve a korona számára elfoglalta a kaposújvári és a hédervári uradalmakat, amik viszont ezt követően őt és familiárisait gazdagították jövedelmeikkel. 1453-ban az Újlakiak V. Lászlótól szerezték meg a valódi tulajdonjogot Újvár fele részére és fele uradalmára. Egészen a 16. század első feléig, 1524-ig jelen volt a család a térségben.⁴⁵ Nem meglepő tehát, hogy a bosnyák királynak nagyobb számú pénze foroghatott ebben a vármegyében, mint Magyarország más pontjain. A pénzek verésének helye ismeretlen, valószínűleg nem egy királyi pénzverdében, hanem Újlaki egyik vidéki birtokán készülhettek, Szlavóniában.⁴⁶

Az ásatók feltételezték a templomerődítés pusztulását a 15. század folyamán. Ennek pontosabb keltezéséhez régészeti bizonyítékok is rendelkezésre állnak. A templomdomb feldúlásának legfeltűnőbb bizonyítéka a templomhajóban kiásott 15. századi járószint, amelynek felületén freskók töredékei, a ráomlott és leégett fődém nyomai, elszenesedett gerendák alatt felfedezett emberi maradványok kerültek elő.⁴⁷ Azonban a templom nem szűnt meg még ekkor, hiszen a templomban egy planírozási réteget is megástak, amelyből hat darab

13–15. századi pénzérme is előkerült, amik közül legkésőbbi I. Ulászló 1443-ban vert denárja volt. Ez alapján feltételezhető, hogy a templombelsőben a 15. század végén simíthatták el a törmelékét, ami a templom korábbi pusztulásakor keletkezett, és tovább működött. Emellett a szentélyben lévő tárolóveremből is került elő az 1440-es évekre datálható pénzérme, ami a vermek század végi működését támasztja alá (2. táblázat).

A 16. századra nagymértékben visszaesett a pénzmennyiség, a Mohácsot követő zűrzavaros időszak minden bizonnyal nem hagyta érintetlenül Balatonszárszót sem. Ekkorra az erődítés védelmi funkciója teljes mértékben megszűnhetett, de a temetkezések tovább folytatódtak. A legtöbb kora újkori temetkezést távol a templomtól tárták fel, de a pénzzel keltezhető három 16. századi sír a templomtól nem messze került elő. A templom is tovább működött, ahol szintén voltak fellelhető kora újkori sírok és két 16. századi pénzérme is előbukkant 15. századi pénzek társaságában. A templomdomb utolsó fázisa a falu elpusztulásával állhat kapcsolatban, ami valószínűleg a tizenöt éves háború során következett be.

A szárszói 16. századi pénzek mind jól ismert típusok a különböző leletanyagokból. II. Ulászlónak (1490–1516) két köröci denárját találták meg Balatonszárszón, amelyek nagy előnye, hogy ő volt az első magyar király, akinek a pénzein az évszámok megjelentek,⁴⁸ a két szárszói denárt 1509-ben, illetve 1515-ben verték felirataik tanúsága szerint (CNH II. 278A). Számos somogyi leletben több, azonos évszámmal és verdejegygyel ellátott példányról tudunk, például Karádon 65 darab 1509-ben vert denár volt és 64 darab 1511-es példány.⁴⁹ Három darab osztrák és dél-német pénz jutott el Szárszóra. 16. századi pénzek közül a legkorábban a passauai püspöknek, Ernst Herzog von Bayernnek (1517–1540) a denárját verték, (Kellner 63) emellett Matthäus Lang von Wellenburg (1519–1540) salzburgi érsek zweierét (Probst 298.) és Habsburg Ferdinánd Grazban vert steieri pfennigét találták meg. A magyar pénzforgalomban jelentkező bajor pénzek már nem csak a nyugati határszélen lévő éremleletekben jelentek meg nagyobb számban, hanem akár a Dunántúlon is lehet rájuk számítani.⁵⁰ Az 1548-as záródású pócapusztai leletben mindegyik éremtípus megtalálható, amik csak Balatonszárszón előfordult más nyugati és magyar eredetű érmével.⁵¹ I. Habsburg Ferdinándnak (1526–1564) magyar királyként egy 1529 és 1532 között vert obolusa (H 966), illetve egy 1535-ben és egy 1554-ben készített denárja került elő. (H 935) Mindegyik a köröcbányai verde terméke, ami láthatólag is végképp a legjelentősebb pénzverdévé vált.⁵² A Balatonszárszói pénzek sora Ferdinánd 1554-ben vert köröci denárjával véget ért, a pénzek nem közölnek további adatokat Balatonszárszó további sorsáról (3. táblázat).

43 Gyöngyössy 2012, 59.

44 Gyöngyössy 2003, 156.

45 Kubinyi 1973, 3–44.

46 Gyöngyössy 2004c, 202.

47 Belényesi–[Et al.] 2007, 88.

48 Gyöngyössy 2012, 65.

49 Huszár 1942, 67.

50 Huszár 1972, 154.

51 Huszár 1944, 54.

52 Gyöngyössy 2010, 18.

2. táblázat. 15. századi pénzek katalógusa

Kibocsátó ország és Uralkodó	Típus	Verési idő és hely	Darabszám	Megjegyzés
Magyarország				
Luxemburgi Zsigmond (1387-1437)	Parvus CNH II. 125A; H 580	É.n. (1387-1427) Vj.n.	26 db	
	Parvus CNH II. 125A; H 580	É.n. (1387-1427) S-a	1 db	A verdejegy analógia nélküli.
	Parvus CNH II. 125A; H 580	É.n. (1387-1427) Pohl 119-5 (Kassa)	2 db	
	Parvus CNH II. 125A; H 580	É.n. (1387-1427) Pohl 119-27	1 db	
	Parvus CNH II. 125A; H 580	É.n. (1387-1427) Pohl 119-23 (Nagyszeben)	1 db	
	Parvus CNH II. 125A; H 580	É.n. (1387-1427) Pohl 119-48 (Körmöcbánya)	1 db	
	Parvus CNH II. 125A; H 580	É.n. (1387-1427) Pohl 119-77 (Nagybánya)	2 db	
	Parvus CNH II. 126; H 582	É.n. (1402-1403) Vj.n. (Buda)	1 db	
	Denár CNH II. 120; H 575	É.n. (1387-1389) Vj.n. (Buda)	1 db	
	Denár CNH II. 121; H 576	É.n. (1390-1427) Vj.n.	5 db	
	Denár CNH II. 124A; H 578	É.n. (1427-1437) Vj.n.	3 db	
	Quarting CNH II. 129; H 586	É.n. (1430-1437) Vj.n.	5 db	
	Quarting CNH II. 129; H 586	É.n. (1430-1337) Pohl 124-10 (Székesfehérvár)	1 db	
	Quarting CNH II. 129; H 586	É.n. (1430-1437) Pohl 124-65	1 db	
V. László (1440-1453)				
	Denár CNH II. 198; H 644	É.n. (1440-1441) V-A	1 db	A verdejegy analógia nélküli.
I. Ulászló (1440-1444)				
	Denár CNH II. 145A; H 607	É.n. (1443) Vj.n.	2 db	
	Denár CNH II. 143A; H 609	É.n. (1444) Vj.n.	1 db	

2. táblázat. 15. századi pénzek katalógusa

Kibocsátó ország és Uralkodó	Típus	Verési idő és hely	Darabszám	Megjegyzés
Magyarország				
Hunyadi János (1446-1453)				
	Denár CNH II. 156; H 618	É.n. (1446) Pohl 175-1 (Buda)	2 db	
I. Mátyás (1458-1490)				
	Denár CNH II. 235A; H 717	É.n. (1470) Pohl 216-13 (Nagybánya)	1 db	
	Denár CNH II. 239A; H 719	É.n. (1479-1485) Pohl 221-1 (Körmöcbánya)	1 db	
	Denár CNH II. 232; H 722	É.n. (1488) Pohl 223-1 (Körmöcbánya)	1 db	
Aquileia				
I. Antal (1394-1402)				
	Denár CNI VI. III./23	É.n. (1394-1402) A-n	1 db	
II. Antal (1402-1411)				
	Denár CNI IV. III./26	É.n. (1402-1411) Vj.n.	1 db	
Rajnai Palotagrófság				
III. Ruprecht (1398-1410)				
	Denár Weyl 2413	É.n. (1398-1410) Vj.n.	1 db	
Salzburg				
II. János (1429-1441)				
	Hälbling CNA I A55	É.n. (1429-1441) Vj.n.	3 db	
Ausztria				
V. Frigyes (1439-1493)				
	Hälbling CNA I Fa7	É.n. (1439-1440) Vj.n. (Bécs)	1 db	
Alsó-Bajorország- Landschut				
IX. Lajos (1450-1479)				
	Denár Kellner 21	É.n. (1450-1459) Vj.n.	1 db	
Bosznia				
Újlaki Miklós (1471-1477)				
	Denár R 1167	É.n. (1471-1477) Vj.n.	3 db	

3. táblázat. 16. századi pénzek katalógusa

Kibocsátó ország és Uralkodó	Típus	Verési idő és hely	Darabszám	Megjegyzés
Magyarország				
II. Ulászló (1490-1516)				
	Denár CNH II. 278A; H 811	1509 Pohl 253-4 (Körmöcbánya)	1 db	
	Denár CNH II. 278A; H 811	1511 Pohl 253-4	1 db	
I. Ferdinánd (1526-1564)				
	Denár H 935	1535 K-B (Körmöcbánya)	1 db	
	Denár H 935	1554 K-B (Körmöcbánya)	1 db	
Passau				
Ernst von Bayern (1517-1540)				
	Denár Kellner 63	É.n. (1517-1540) Vj.n.	1 db	
Salzburg				
Matthäus Lang von Wellenburg				
	Zweier Probszt 298	É.n. (1519-1540) Vj.n.	1 db	
Ausztria				
I. Ferdinánd				
	Denár	1533 (Graz)	1 db	Nincs rá vonatkozó katalógushivatkozás

Összefoglalás és értékelés

A templomkörzet leleteinek vizsgálata során számos megállapításra lehetett következtetni Szárszó falu történetével kapcsolatban, habár a települést magát régészeti úton még nem sikerült lokalizálni. A pénz szerepének változásai és a lelőhelyen lejátszódó folyamatok jól nyomon követhetőek voltak az éremanyag segítségével. A legkorábbi pénzek igazolták a templom 13. századi alapítását, amit az írott forrásokból már sejtettünk. Az 1242–1243. évi tatárjárás nagyvalószínűség szerint nem okozott komolyabb törést a térségben, hiszen a 13. század második felére, 14. század első felére keltezhető pénzek is gyarapították a pénzanyagot, mint az ekkor a Dunántúlon meghatározó bécsi fillérek és a magyar veretű kis bécsi denárok, amelyek ugyancsak az eleven pénzforgalom jelei voltak. Dunántúlon jóval kevesebb éremlelet került elő a tatárjárás időszakából, mert a mongolok a Dunát csak 1242-ben lépték át és tavaszra már el is hagyták az országot.⁵³ A 13–14. századi érmékre elsősorban a templom és a temető korai periódusáról mesélnek, de cinteremárok és a sírok között terjeszkedő tárolóvermek működését is keltezték.

14. század közepétől a pénz, mint értékmérő és az áruforgalom közvetítő eszköze egyre fontosabb szerephez jutott Európa szerte. Az ezüstpénzek egyértelműen a mindennapok részévé váltak, kimutatható az időszakban a természetbeli szolgáltatások visszaszorulása, a jobbágyok igyekeztek pénzre váltani kötelezettségeiket, amit a földesúr és az egyház is támogatott.⁵⁴ Ezzel egy időben az értékállóbb pénzek megjelenésének köszönhetően a magyarországi pénzforgalomban megnövekedett a magyar eredetű veretek száma, ennek bizonyítékai I. Lajos egyik legnépszerűbb pénztípusának a szecsenfejes denároknak és Mária egyik ritka verdejeggyel ellátott pénzének a megjelenései.

15. század számított a legnagyobb darabszámúnak, a legtöbb pénzt Balatonszárszóról Zsigmond király verette, de utódai rossz minőségű érméi is előkerültek. A képet színesítik a nyugatról és itálisából érkezett pénzek, amelyek az élénk pénzforgalom jeleként értelmezhetőek. A csökkenő nemesfém termelés időszakában Magyarországnak nagy szerepe volt nyugat felé az állatkivitelben, más fémek és a bor exportjában, ezzel szemben nyugati irányból elsősorban iparcikkek érkeztek az országba,⁵⁵ a külkereskedelem eszközei pedig

53 Varga 2013, 244.

54 Szabó 1975, 62-63.

55 Nagy 2008, 272–273.

a Szárszón is talált veretek voltak. Kereskedelmi szerepéhez hozzájárulhatott remek fekvése is a településnek. Balatonszárszó a Balaton déli partján futó Fejérvár–keszthelyi út mentén épült fel, amely egy darabon megegyezett a hadiút vonalával is.⁵⁶ Somogy és Zala vármegyék területén számos ehhez hasonló kisebb „nagyút” haladt át, amelyek összekötötték a nagyobb városokat és a külföldre vezető utakat.⁵⁷ Fontos részét képezik az éremanyagnak még Újlaki Miklós bosnyák király veretei, amik előfordulása a családjának a vármegye történetében betöltött fontos szerepét hangsúlyozza. A 15. századi pénzek is a templom közvetlen környezetében sűrűsödtek leginkább, de meglepően sok került elő a templomból, ami a temetkezések intenzívebbét mutatja az épületen belül, de a templomdomb funkciójának fokozatos átalakulásának és ezeknek a megszűnésének igazolására is használhatók voltak a pénzek. A 16. századra a pénzmennyiségben nagyban lecsökkent, de az egész történelmi Magyarország területéről ismert típusok gyarapították a leletanyagot.

Az érmék szerepe a keltezés szempontjából egyértelmű, de ezek alapján nem lehet minden kérdésre választ adni a lelőhellyel kapcsolatban és az eredményeket kritikusan kell kezelni. Kis-erdei-dűlőn külön nehézséget okozott, hogy a szintek többsége erősen sérült vagy bolygatott volt, gyakoriak voltak az egymásra temetkezések, sírátvágások, amik miatt némely pénzérme keltező értéke erősen megkérdőjelezhető volt. Ebből a szempontból érdemes más datálási módszereket is figyelembe venni.⁵⁸ A pénzek által kínált abszolút datáláson túl, a különböző tárgytípusokon alapuló relatív keltezési módszert is figyelembe kell venni.⁵⁹

⁵⁶ Glaser 1929, 266.

⁵⁷ Glaser 1929, 150.

⁵⁸ Hege Fruzsina 2016-ban elkészült alapszakos szakdolgozata, illetve ebben a kötetben megjelenő tanulmánya tárgyalja a szárszói sírokból és szórványként előkerült viseleti elemeket, továbbá Líbor Csilla mesterszakos szakdolgozatához a temető antropológiai vizsgálatát végzi el.

⁵⁹ Kulcsár 1995, 227.

Irodalom

- BELÉNYESY K. 2001: Templom körüli erősítés Balatonszárszó határában. – In: Cseri M. –Tárnoki J. (szerk.): Népi építészet a Kárpát-medencében a Honfoglalástól a 18. századig. Szentendre 2001. pp. 421–436.
- BELÉNYESY K.–[ET AL.] 2007: Balatonszárszó–Kis–erdei–dűlő. – In: Belényesy K.–Honti Sz.–Kiss V. (szerk.): Gördülő idő. Budapest 2007 pp. 75–89.
- BELÉNYESY K.–ZATYKÓ Cs. 2007: A Balaton déli partvidéke az államalapítástól a késő középkorig. – In: Belényesy K.–Honti Sz.–Kiss V. (szerk.): Gördülő idő. Budapest 2007 pp. 55–59.
- B. SZATMÁRI S. 1965–1966: Nagykáta. – Numizmatikai Közlöny 64–65: 95.
- ERDÉLYI L. 1902: Pannonhalma rendtörténete I. Budapest 1902.
- GAÁL A. 1989–1990: Várdomb. – Numizmatikai Közlöny 88–89: 148.
- GEDAI I. 1981–1982: Hévízgyörk. – Numizmatikai Közlöny 80–81: 151–152.
- GLASER L. 1929: Dunántúl középkori úthálózata. – Századok 6–7: 138–167. és 257–285.
- GYÖNGYÖSSY M. 2003: Pénzgazdálkodás és monetáris politika a késő középkori Magyarországon. Budapest 2003.
- GYÖNGYÖSSY M. 2004a: Münzen des 15. Jahrhunderts aus Aquileia im mittelalterlichen ungarischen Geldumlauf. – In: Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 55: 137–159.
- GYÖNGYÖSSY M. 2004b: Die Münzprägung des Nikolaus Újlaki, König von Bosnien. – In: Kovács Gy. (szerk.): „Quasi liber et pictura” Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Budapest, 2004. pp. 195–205.
- GYÖNGYÖSSY M. 2008: Pénzverés és pénzügyigazgatás (1387–1526). – In: Kubinyi A.–Laszlovsky J.–Szabó P. (szerk.): Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon. Budapest 2008. pp. 185–197.
- GYÖNGYÖSSY M. 2010: A királyi Magyarország pénztörténete (1527–1608). Budapest 2010.
- GYÖNGYÖSSY M. 2012: Magyar pénztörténet 1000–1540. Budapest 2012.
- HONTI SZ.–[ET AL.] 2004: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (2002–2003). Előzetes jelentés III. – Somogyi Múzeumok Közleménye 16: 3–90.
- HUSZÁR L. 1939–1940: Mernye. – Numizmatikai Közlöny 38–39: 67.
- HUSZÁR L. 1942: Karád. – Numizmatikai Közlöny 41: 66–67.
- HUSZÁR L. 1944: Pocapuszta. – Numizmatikai Közlöny 43: 54.
- HUSZÁR L. 1952: A budai várpalotában talált érmek. – Archaeologiai Értesítő 79: 197–202.
- HUSZÁR L. 1956: A budai várpalota ásatásainak éremleletei. – Budapest Régiségei 17: 197–240.
- HUSZÁR L. 1966: Visegrád történeti emlékei az éremleletek tükrében. – Műemlékvédelem 10: 9–16.
- HUSZÁR L. 1972: Bajor pénzek forgalma a középkori Magyarországon. – Soproni Szemle 26: 145–159.
- KOCH B. 1946–1950: Herzogenburg. – Fundberichte aus Österreich 5: 196–197.
- KUBINYI A. 1973: A kaposújvári uradalom és a Somogy megyei familiárisok szerepe Újlaki Miklós birtokpolitikájában. – Somogy Megye Múltjából 4: 3–44.
- KULCSÁR M. 1995: Az Árpád-kori templom körüli temetők kialakulásának kérdéséhez. – Somogyi Múzeumok Közleménye 11: 227–238.
- NAGY B. 2008: Magyarország külkereskedelme a középkorban. – Kubinyi A.–Laszlovsky J.–Szabó P. (szerk.): Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon. Budapest, 2008. pp. 253–276.
- POHL A. 1971–1972: V. László pénzverése (1453–1457). – Numizmatikai Közlöny 70–71: 51–59.
- POHL A. 1981–1982: Pénzverés Nagy Lajos korában. – Numizmatikai Közlöny 80–81: 71–77.
- SZABÓ I. 1975: Magyar mezőgazdaság története a 14. századtól az 1530-as évekig. Budapest, 1975.
- TÓTH Cs. 1994: A kápolna és az északkeleti palota éremleletei. In: Buzás G.–Fülöp A. (szerk.): A visegrádi királyi palota kápolnája és északkeleti épülete. Visegrád, 1994. pp. 211–217.
- TÓTH Cs. 2002: Pénzverés és pénzforgalom az Anjou-kori Magyarországon. Doktori disszertáció. Budapest, 2002.
- VARGA M. 2013: Középkori és kora újkori éremleletek Somogy megyében. – In: Varga M. (szerk.): Fialat Középkoros Régészek IV. Konferenciájának Tanulmánykötete. Kaposvár, 2013. pp. 239–250.
- V. SZÉKELY Gy. 1993–1994: Az ezüstpénzverés helye és szerepe a későközépkori magyar pénzrendszerben és pénzforgalomban. – Numizmatikai Közlöny 92–93: 47–51.
- V. SZÉKELY Gy. 2000–2001: A pénzverés és a pénzforgalom kapcsolata a 13. századi Magyarországon. – Numizmatikai Közlöny 100–101: 25–130.
- V. SZÉKELY Gy. 2014: A Solt–Tételhegyen előkerült numizmatikai anyag értékelése. – In: Somogyvári A.–Szentpéteri J.–V. Székely Gy. (szerk.): Településtörténeti kutatás. Solt–Tételhegy és Kiskunfélegyháza, Amler bánya. Kecskemét, 2014. pp. 245–262.
- WENCEL G. 1897. Árpád kori Új Okmánytár VI. Pest, 1897.

Katalógushivatkozások

Beierlein	Beierlein J. P. 1869: Die bayerischen Münzen des Hauses Wittelsbach 1180–1550. München, 1868.
Kellner	Kellner H. J. 1968: Die Münzen der niederbayerische Münzstätten. München, 1968.
CNA	Koch B. 1994: Corpus Nummorum Austriacarum I. Bécs, 1994.
CNH I.–II.	Réthy L. 1899–1907: Corpus Nummorum Hungariae I. Budapest, 1899–1907.
CNI IV.	III di Savoia V. E. 1913: Corpus Nummorum Italicorum IV. Róma, 1913.
CNI VI.	III di Savoia V. E. 1922: Corpus Nummorum Italicorum VI. Róma, 1922.
H	Huszár L. 1979: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. Budapest, 1979.
Probszt	Probszt G. 1959: Die Münzen Salzburgs. Graz, 1859.
R	Rengjoe I. 1959: Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slawonien, Dalmatien und Bosnien. Graz, 1959.
Weyl	Weyl A. 1892: Die Saurmasche Münzsammlung. Berlin, 1892.

